

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЗООЛОГІЇ ІМ. І.ШМАЛЬГАУЗЕНА

Волох Анатолій Михайлович

УДК 599.325.1:591.3

**ВЕЛИКІ ССАВЦІ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ В ХХ СТ.
(ДИНАМІКА АРЕАЛІВ, ЧИСЕЛЬНОСТІ, ОХОРОНА ТА УПРАВЛІННЯ)**

03.00.08 – зоологія

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора біологічних наук

Київ – 2004

Волох А.М. Великі ссавці Південної України у ХХ ст. (динаміка ареалів, чисельності, охорона та управління). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора біологічних наук за спеціальністю 03.00.08 — зоологія. Інститут зоології ім. І.І.Шмальгаузена НАН України. Київ, 2004. Рукопис.

У дисертації розглядаються питання історії формування макротеріофауни з плейстоцену до нашого часу, особливості динаміки ареалів копитних та її причини. Наводяться дані щодо проникнення шакала на Україну, розселення видри, борсука, а також скорочення ареалів і чисельності європейської норки, перев'язки, степового тхора тощо. Особлива увага приділена дослідженню морфологічних адаптацій, відворювальної здатності великих ссавців на південній межі поширення та динаміки їхніх угруповань. Виявлено значну залежність цих процесів від антропогенного впливу, який посилювався в останні роки. На основі проведених досліджень запропоновано комплекс законодавчих, організаційних та практичних заходів, спрямованих на відтворення, ефективне використання ресурсів та охорону великих ссавців на півдні України.

Ключові слова: великі ссавці, фауна, інтродукція, південь, акліматизація, динаміка, популяція, структура, міграція, управління, охорона.

Волох А.М. Крупные млекопитающие Южной Украины в ХХ ст. (динамика ареалов, численности, охрана и управление). Диссертация на соискание научной степени доктора биологических наук по специальности 03.00.08 — зоология. Институт зоологии им. И.И.Шмальгаузена НАН Украины. Киев, 2004. Рукопись.

Исследована история формирования фауны крупных млекопитающих в степной зоне Украины на основании анализа находок ископаемых остатков, особенностей расселения животных, а также определены современные тенденции её развития. Предложены концепции неустойчивости макротеріофауны в степной зоне и формирования окраинных популяций, воспроизведены основные этапы динамики южных границ ареалов некоторых видов, а также выяснена роль определенных рефугиумов и экологических русел в этом процессе. Изучены особенности проникновения на территорию Украины шакала, расселения видры и лесной куницы, а также исследовано состояние популяций редких видов. Установлено изменение фенотипа и генотипа дикого кабана в южных популяциях, которое произошло под влиянием интродукции животных разных подвидов. Предложено использование фенетического метода при изучении миграций копытных млекопитающих и на его основе исследованы особенности миграций дикого кабана и европейской косули. Выявлено своеобразие расселения ондатры в маловодных районах и изучена его зоогеографическая значимость для формирования приазовской части ареала. Установлены доминирующие направления миграции лося в степной зоне,

исследованы неудачные попытки расселения лани, благородного оленя и других млекопитающих, а также выяснены их причины.

При исследовании изменчивости краниологических показателей у копытных, установлено, что в молодом возрасте они превосходят животных из других популяций, а потом эти различия нивелируются. У лисицы и зайца-русака установлена тесная зависимость динамики экстерьерных показателей и массы тела от возрастной структуры популяций, биологического цикла и экологических условий, а у енотовидной собаки обнаружено увеличение длины тела по сравнению с предковой формой.

Особое внимание уделено изучению репродуктивных способностей, динамики структуры и численности млекопитающих, а также исследованы возрастная изменчивость параметров и трофейного качества клыков кабана, рогов муфлона, козули и благородного оленя. На основе полученных материалов предложены современные подходы к использованию ресурсов крупных млекопитающих и их охраны.

Ключевые слова: крупные млекопитающие, фауна, интродукция, акклиматизация, динамика, популяция, структура, миграция, управление, охрана.

Volokh A.M. Large mammals of South Ukraine in 20th century (dynamics of ranges, numbers, protection and management). Dissertation for degree of Doctor of Biological Sciences, specialty 03.00.08-zoology. Schmalhausen Institute of Zoology of Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 2004. Manuscript.

The dissertation discusses items of history of the macroteriofauna development from the Pleistocene epoch till nowadays, characteristics of dynamics of ranges for hoofed animals and reasons of such dynamics. There are data on intrusion of the jackal into Ukraine, distribution of the otter and badger, contraction of ranges and numbers of the European mink, marbled polecat, steppe polecat, etc. Special attention is paid to the survey of morphological adaptations, reproductive power of large mammals at the southern limit of their distribution, and dynamics of their populations. A strong relationship has been discovered between these processes and anthropogenic influence, which greatly increased last years. A complex of legislative, organization and practical measures are proposed on the background of the taken investigation. These measures are directed at restoration, effective usage of resources and protection of large mammals in South Ukraine.

Key words: large mammals, fauna, introduction, south, acclimatization, dynamics, population, structure, migration, management, protection.